

Міністерство освіти і науки України
Український католицький університет
Факультет суспільних наук

Кафедра соціології

Дипломна робота на тему:
**Особливості релігійності сучасної української молоді в європейському
контексті (за результатами Світового огляду цінностей)**

Виконала студентка 4 курсу
бакалаврату за спеціальністю
“Соціологія”, групи – ССО-19Б
Хомей Васирина Михайлівна

Науковий керівник: **Доцент кафедри соціології**
Кандидат соціологічних наук
Миронович Дмитро

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1	8
ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ	8
1.1. Історичний розвиток феномену релігії та релігійності в соціології	8
1.2 Ціннісні орієнтації сучасної української молоді як предмет соціально-психологічного дослідження.....	17
1.3. Релігія і церква в структурі ціннісних орієнтацій сучасної української молоді.....	22
РОЗДІЛ 2	27
МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ.....	27
2.1 Операціональна схема дослідження	27
2.2. Методи збору інформації та підходи щодо аналізу даних	28
2.3 Обґрунтування логіки й методів аналізу даних:.....	31
РОЗДІЛ 3	34
АНАЛІЗ ОСОБЛИВОСТЕЙ РЕЛІГІЙНОСТІ УКРАЇНСЬКОЇ МОЛОДІ НА БАЗІ СВІТОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ЦІННОСТЕЙ.....	34
3.1. Особливості релігійності молоді постсоціалістичних країн	34
3.2. Порівняння спільних і відмінних рис релігійності молоді когорти населення обраних країн.....	34
3.3. Вплив модернізаційних процесів на релігійні орієнтації	39
Висновки.....	45
Список використаних джерел.....	48

ВСТУП

Зараз Україна переживає період трансформацій, розвитку на фоні кризових ситуацій. В такий час суспільство стрімко змінюється, змінюються його погляди, цінності. Ми живемо в час історичних змін та самі зокрема їх творимо. В такому становищі люди часто звертаються до релігії, як до чогось допоміжного.

Тож питання релігії зараз актуальне, як ніколи. Ситуація постає наступним чином, коли російські релігійні керівники підтримують вбивство та війну. Українці прагнуть від'єднання від релігії східного сусіда, постає питання зміни релігійного календаря та ін. Стає зрозумілим те, що релігія є важливою не лише в духовному світі людей, а й на більш глобальних суспільних рівнях.

Тому релігія, як важливий показник соціології релігії та суспільства загалом є обов'язковою до вивчення. Релігія дає нам змогу показати певні особливості розвитку людства, його настанови та цінності.

Впродовж років спостерігаємо, як саме релігія має здатність впливати на інші сфери: економіку, політичне життя, міжнародні відносини, суспільні і т.д

Молодь, як виокремлений об'єкт даної роботи є рушійною силою в суспільстві. В Україні саме молодь часто зумовлювала державні реформи: Студентська революція на граніті 1990 року, також Революція Гідності, де першими вийшли на Майдан молоді студенти з протестами щодо діючої влади та ін. Такий вік припадає на максимальне продукування індивідами цінностей, формування світогляду молодих людей впливає не лише на їх майбутнє, а й на творення майбутніх спільнот.

Тоді як релігія з функціональної точки зору здатна впливати на формування індивідів. Зокрема через такі важливі функції як:

- Освітня – її особливість полягає у формуванні життєвих установ, цінностей, моделей поведінки та ін.
- Інтегруюча. На думку відомого соціолога Е. Дюркгайма, саме створення солідарної спільності народу через виконання релігійних обрядів, які займають важливе місце у вивченні релігії даним автором, і є основною функцією релігії. А релігія сама по собі, це вияв перш за все колективний, а не суб'єктивний, як стверджували автори раніше.
- Регулююча, адже релігійні приписи покладають на віруючих певні норми, яких вони повинні дотримуватись і які тим чи іншим чином здійснюють соціальний контроль над ними.

Отже, на мою думку, релігійність молодого населення є важливою до вивчення через здатність формувати мотивацію до дій, світоглядні та ціннісні орієнтири у молоді, завданням якої є подальший розвиток країни. Вивчення особливостей релігійності української молоді, а також аналіз релігійності інших країн та їх порівняння дає змогу розуміти стан суспільства та відстежувати певні тенденції у суспільному розвитку. Порівняння з більш розвиненими країнами дає нам можливість зрозуміти певні проблеми та можливі шляхи до їх вирішення.

Наукова проблема:

Наукова проблема полягає в тому, що дана тема не є достатньо вивченою, адже здебільшого увага приділяється релігії загалом, релігійній приналежності, релігійному досвіду та ін. Зокрема, в

соціології релігії недостатньо вивчається саме молода когорта людей. Здебільшого дослідження не охоплюють всі складові релігійності, тобто не береться до уваги і приналежність до певної релігії, і релігійні практики як в церкві так поза нею.

Теоретична та методологічна бази роботи: Соціологія релігії посідає важливе місце в світі науки. Соціологію релігії вивчали відомі науковці М. Вебер, К. Маркс, Е. Дюркгайм, Г. Спенсер, Б. Маліновський, Т. Парсонс, Б. Вілсон, Х. Казанова, П. Бергер. Г. Олпорт. В їх роботах розкриваються важливі питання релігії, її предмету, функцій, впливу, поділу.. Також, яку роль відіграє релігія у житті індивідів, сприйнятті навколишнього світу. Релігійні поняття, процеси та ін. Вивченню релігійності молодих людей надається не так багато уваги, подекуди в роботах науковців знаходимо аналіз різних соціальних груп, серед яких і молодь.

Серед українських науковців релігію вивчали В. Єленський, М. Паращевін, , Н. Черниш, О. Севекіна, М.І. Пірена та ін. Серед робіт даних науковців знаходимо тенденції української релігійності, історію розвитку релігії в Україні, як змінювалось українське суспільство під впливом релігії, функції релігії, релігійні практики та ін.

В цій роботі ми будемо розглядати релігійність через поділ на внутрішню та зовнішню, що в свою чергу означатиме зовнішні практики, такі як відвідування богослужінь і т.п, та внутрішні настанови, вірування.

В даному дослідженні також буде використаний метод порівняльного аналізу даних.

При проведенні авторського дослідження релігію варто вивчати комплексно, тобто не лише кількісно, адже це дає нам змогу побачити лише зовнішні прояви: частота відвідувань церковних богослужінь,

практичні дії і т.д. Тоді, як вивчати релігійне навернення нам потрібно через феноменологічну традицію, поняття життєсвіту та біографічної ситуації. Тобто, ми повинні поєднувати кількісну методологію з якісною. Методи, які можуть нам у цьому допомогти – біографічне інтерв'ю, біографічний нарратив (який ведеться навколо центральної події - навернення). Тобто, ми розглядаємо життя індивіда як до релігії та після, зокрема через аналіз нарративів та пошук індикаторів життя «до» та «після».

Отже, виокремимо основну мету та завдання даної роботи, а також предмет та об'єкт.

Мета: виокремити особливості релігійності української молоді у постсоціалістичному контексті

Завдання:

- Оглянути теоретичну та методологічну літературу з даної теми.
- Сформулювати гіпотези дослідження
- З'ясувати якими є вектори релігійності:
  - Пострадянських країн
  - Країн Європи (Польщі)
- Здійснити порівняльний соціологічний аналіз даних Світового Дослідження Цінностей 7-мої хвилі.
- Дослідити вплив модернізаційних процесів на релігійні орієнтації
- На основі даних зробити висновки дослідження.

Об'єкт: міжнародна молодь віком 18-35 років

Предмет: порівняння релігійності молоді постсоціалістичних спільнот

Емпірична база роботи: масив даних Світового Дослідження Цінностей та Європейського дослідження цінностей (World Values Survey Wave 7: 2017-2020 and European Values Survey), що проводиться зокрема і в Україні; 7 хвиля опитування проводилась Центром «Соціальний моніторинг» та Українським інститутом соціальних досліджень імені О. Яременка. В рамках даної роботи буде здійснюватися вторинний аналіз даних Світового дослідження цінностей та Європейського дослідження цінностей (об'єднана база двох досліджень 2017-2022 років)

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ

1.1. Історичний розвиток феномену релігії та релігійності в соціології

Процеси, котрі відбувались у європейській спільноті в епоху Просвітництва й антифеодальних буржуазних революцій виступили передумовою до появи соціології релігії. Зазначений період можна окреслити часом глибокої кризи феодально-релігійної свідомості, а також часом підйому буржуазно-демократичної ідеології, між якими з'явилась боротьба за сфери впливу. До одного із вагомих джерел соціології релігії почала відноситись критика феодальних суспільних відносин, а також церкви у вигляді соціального інституту. Якраз така критика посприяла утворенню інтересу до питань соціальної обумовленості релігії, а також ролі останньої в житті суспільства. Е. Дюркгейм, Б. Малиновський, Г. Зіммель, М. Вебер вважаються засновниками соціології релігії. Соціологія у вигляді окремої галузі соціологічного знання з'явилась у середині XIX ст. – тоді, коли позитивістська методологія соціології у вигляді науки щодо суспільства була заснованою задля аналізу релігії. Кант виступив одним із перших мислителів Нового часу, котрим було обґрунтовано можливість дослідження релігії у відповідності до позицій наукового мислення [9, с. 20].

На хвилі європейської секуляризації й індустріалізації XIX сторіччя, троє соціальних теоретиків доклали зусиль задля того, аби вивчити зв'язок між релігією і суспільством, зокрема, йдеться про Макса Вебер, Еміля Дюркгейм та Карла Маркса.

Німецький філософ, журналіст та революціонер-соціаліст Карл Маркс (1818–1883 рр.) здійснював дослідження суспільного впливу релігії. Згідно його

думки, релігія віддзеркалює соціальне розшарування суспільства й підтримує нерівність. Для революціонера-соціаліста релігія була тільки продовженням та фальшивим засобом від економічних страждань робітничого класу (тобто, пролетаріату). Загальновідомо, що К. Маркс зазначав, що релігія «є опіумом для народу» [46, с. 99].

Французький соціолог Еміль Дюркгейм (1858–1917 рр.) окреслював релігію у вигляді «єдиної системи вірувань та практик стосовно священних речей, іншими словами, відокремлених та заборонених практик та вірувань, що об'єднуються в одну єдину моральну спільноту, звану церквою, усіх тих, хто їх додержується» [47]). Е. Дюркгейм притримувався думки, що релігія складається із «речей, котрі виходять за межі наших знань» [47]. Для французького соціолога-новатора священне означало надзвичайне – щось таке, що пробуджувало подив й, здавалося, пов'язане із поняттям «божественного». Е. Дюркгейм зазначав, що «релігія виникає» у суспільстві, коли наявний поділ між профаним (тобто, звичайним життям), а також священним. Скаля, для прикладу, не виступає світською або священною, як вона існує, проте, якщо хтось робить із останньої надгробний камінь, чи хтось застосовує її для озеленення, це набуває різного значення – у першому випадку – одного – сакрального, в іншому – профанного. Як правило, Е. Дюркгейма відносять до одного із перших соціологів, котрий проаналізував релігію із точки зору впливу останньої на суспільство. Насамперед, він притримувався думки, що релігія стосується спільноти: вона об'єднує людей (йдеться про соціальну згуртованість), сприяє послідовності поведінки (йдеться про соціальний контроль), а також дає силу під час життєвих змін й трагедій (йдеться про сенс та мету). Використовуючи методи природничих наук до вивчення суспільства, Е. Дюркгейм висловлював думку, що джерелом релігії і моралі виступає колективне мислення суспільства й що згуртованість соціального порядку є результатом спільних цінностей суспільства. Французький соціолог зазначав,

що вказані цінності потрібно підтримувати задля збереження соціальної стабільності [44].

На противагу Е. Дюркгейму, котрий вважав релігію джерелом соціальної стабільності, німецький соціолог та політекономіст Макс Вебер (1864–1920 рр.) притримувався думки, що вона виступає прискорювачем соціальних змін.

Німецький соціолог вивчав вплив релігії на економічну діяльність та виявив, що здебільшого протестантські суспільства – для прикладу, в Німеччині, Нідерландах, Шотландії й Англії – були найбільш розвиненими капіталістичними суспільствами, у той час, як їхні найбільш успішні бізнес-лідери були протестантами. У власній роботі «Протестантська трудова етика і дух капіталізму» (що датується 1905 р.), він зазначав, що протестантська трудова етика здійснила вплив та пришвидшила розвиток капіталізму.

Німецький політекономіст відзначив, що певні види протестантизму підтримували гонитву за матеріальною вигодою, мотивуючи віруючих наполегливо працювати, досягати успіху, а також не витратити власні кошти на легковажні речі [28, с. 4].

Деякі люди асоціюють релігію із місцями поклоніння (іншими словами, з церквою або синагогою), тоді як інші – із практикою (для прикладу, медитацією або сповіддю), а треті – із концепцією, котра керує їхнім повсякденним життям (на кшталт, гріх). Всі зазначені люди можуть погодитися, що релігія представляє систему переконань, практик та цінностей стосовно того, що людина вважає духовно значущим чи священним. Від латинського «religio» (у перекладі – «повага до святого») та «religare» (у перекладі – «зв’язувати», у значенні зобов’язання), термін «релігія» описує системи вірувань та практик, котрі визначають те, що люди вважають духовним чи священним [44].

Протягом історії і в суспільствах по всьому світу, лідери застосовували релігійні наративи, традиції і символи, здійснюючи спроби надати життю більше сенсу, а також запропонувати основу для розуміння Всесвіту. Певна

форма релігії існує у кожній відомій культурі, та, як правило, остання публічно сповідується певною групою. Практика релігії може включати служіння або жертвопринесення, фестивалі і свята, ініціацію або медитацію, молитви до Бога чи богів, релігійну музику і мистецтво, похоронні і шлюбні служби, а також інші аспекти ритуальної культури.

Не дивлячись на те, що на думку деяких людей релігія є чимось індивідуальним, так як релігійні переконання можуть бути доволі особистими, проте, до того ж, релігія виступає соціальним інститутом. Соціологами визнається, що релігія існує у вигляді інтегрованого й організованого набору вірувань, норм і поведінки, які є зосередженими на головних соціальних цінностях та потребах. Крім того, релігія виступає культурною універсалією, що є властивою усім суспільним групам. Для прикладу, в кожній культурі певним чином практикуються похоронні обряди, хоча такі звичаї різняться між релігійними і культурами приналежностями. Досліджуючи релігію, соціологи розрізняють ритуал, віру і досвід. Релігійний досвід відноситься до відчуття чи переконання, що пов'язані із «божественним» та можуть бути відчутним, коли люди медитують чи моляться. Релігійні переконання представляють конкретні ідеї, котрі представники певної віри вважають істинними, до прикладу, що Ісус Христос був сином Бога чи що існує реінкарнація. Іншою ілюстрацією релігійних вірувань виступають історії створення, які віднаходимо у різних релігіях. Релігійні ритуали являють собою поведінку або практики, що вимагаються чи очікуються від членів певної групи, для прикладу, хрещення, сповідь у гріхах чи перше причастя [54].

Ще одним із підходів до розуміння і вивчення релігії є поділ релігійності на внутрішню та зовнішню. Олпорт, який є відомий своїми дослідженнями у сфері релігії, пропонує розглядати релігійність через призму її внутрішніх та зовнішніх аспектів. Він стверджує, що зовнішня релігійність є проявом релігії в зовнішньому світі - у формах поведінки та соціальних вираженнях. Вона

об'єднує такі зовнішні прояви, як участь у ритуалах, відвідування релігійних установ, а також дотримання встановлених норм та правил свого релігійного співтовариства. З іншого боку, внутрішня релігійність, як визначає Оллпорт, відноситься до особистого духовного досвіду і внутрішніх переживань, що стосуються віри. Вона включає в себе індивідуальне сприйняття релігії, духовну практику, особисту прив'язаність до релігійних традицій, а також глибину переживання віросповідання. Основна мета внутрішньої релігійності полягає у внутрішніх змінах, особистій трансформації та розвитку духовної сторони життя. Таким чином, погляди Оллпорта на релігійність, як на багатогранне явище, включаючи зовнішні форми вияву та внутрішнє переживання, дають можливість більш глибоко розуміти цю складну область людського життя. [28]

Починаючи з другої половини ХХ століття, криза, яка мала місце у дослідженнях релігії й релігійності, спричинила перегляд положень теорій зазначених соціологів. Французькою соціологією релігії було продовжено дослідження релігійності у відповідності до русла поглядів Е. Дюркгайма. Як вважав К. Рів'єра, правила повсякденного шкільного життя, спорту, вживання їжі, гігієни тощо представляють ні що інше, ніж «профанні обряди» у секуляризованому суспільстві, які виконують функції релігійних обрядів та ритуалів. З цього випливає, що секуляризованим суспільством передбачається сакралізація профанних дій та практик. К. Рів'єр зауважує, що світські суспільства зберігають та відтворюють релігійні обряди, й таким чином, релігійність як така не зникає, а починає набувати нових форм, котрі не обмежуються тільки існуванням віри у надприродні сили [44, р. 48]. Також, в зазначений період часу мав місце перегляд також концепції релігійності М. Вебера. Так, у контексті веберівської парадигми і під впливом структурного функціоналізму Т. Парсонса, Р. Н. Белла здійснює розробку еволюційної теорії релігії, виокремивши п'ять основних етапів, а саме таких:

«примітивну релігію», «архаїчну релігію», «історичні релігії», «ранньосучасну релігію», «сучасну релігію». Кожному з подальших етапів притаманна зростаюча диференціацією релігійних символів [33]. З огляду на те, що сучасному світові властивий раціоналізм та плюралізм, включаючи плюралізм вірувань, релігійність нині не може існувати виключно у традиційних формах. Що ж стосується нових концепцій релігійності, які були, зокрема, створені Ю. Габермасом, Дж. Роулзом, Б. Расселом через розроблення проблем публічного розуму, то вони виникають у західній соціологічній традиції [40, с. 122-123]. Ю. Габермас, акцентуючи на комплексному значенні релігійності у суспільній сфері як основі правового регулювання й як вираження природних прав послідовників релігії, зазначає, що у ході модернізації суспільства здійснюється руйнування релігійної картини світу, на зміну якій приходить постметафізичне мислення, що ґрунтується на інструментальному розумі чи на цілераціональних діях [51, р. 110-111]. При цьому, розум повністю звільняється від власних домагань на цінність та асимілюється із нічим не прикритою силою, владою, тоді як перед авторитетом науки всі нормативні мірки втрачають значущість [39, с. 30]. Зокрема, Рональд Інглхарт, відомий своїм дослідженням модернізації, віддає значну увагу змінам у релігійності та асоційованих з нею цінностях. Він спостерігає, як релігійні візії та переконання людей перетворюються в процесі модернізації та покращення життєвого рівня в розвинених країнах. У своїй теорії, він пропонує, що в умовах низького життєвого рівня, коли люди зіткнені з матеріальними труднощами, релігія стає опорою, що дарує стабільність, надію та підтримку. Віра та релігійні цінності в цей період набувають незламної міцності, нерідко проявляючись в традиційних формах. Релігійні обряди та практики стають невід'ємною частиною особистої самосвідомості та соціальної гармонії. Проте, Інглхарт спостерігає, що з піднесенням життєвого рівня, в суспільстві настає перехід до постматеріалістичних цінностей, що може вплинути на релігійні переконання,

спричиняючи секуляризацію суспільства. Він вважає, що постматеріалістичні цінності, такі як індивідуальна свобода, самореалізація та толерантність, визнання модернізаційних рухів можуть внести свій вклад у зниження впливу релігії на життя індивіда та суспільства в цілому [56].

П. Бергер та Т. Лукман в рамках феноменологічної соціології створюють власні концепції релігійності. Здійснюючи функціональний аналіз релігії, останні формулюють висновок, що релігійність виступає якістю, яка є властивою самій природі людини, під зміни підпадають тільки форми прояву останньої, які мають зв'язок із соціальними змінами у цьому суспільстві [3, с. 323].

У той же час, Э. Гідденс зауважував, що у сучасному світі ступінь релігійності має тенденцію до зменшення, при цьому, більшість людей просто не сприймають навколишнє середовище у вигляді такого, яке населене божественними духами чи істотами, однак, у той же час, релігія, в її традиційних та нових формах, ще довго залишатиметься привабливою. В сьогоденному світі релігійність видається своєрідною відповіддю на раціоналізацію світу. Відповідно до твердження Гідденса, нерелігійних людей майже немає, проте зазначене почуття не піддається науковому вивченню [7]. Західні соціологічні дослідження релігії на сучасному етапі проводять в розрізі двох головних напрямів, а саме: перший – вивчення нових релігійних рухів (тобто, інституціональних форм нової релігійності) [52, р. 39-44], а також другий – вивчення сучасних тенденцій соціокультурної динаміки релігійності, причому, як правило, пріоритет надають якраз першому напрямку (Ч. Глок., Р. Елвуд, А. Баркер, Б. Вілсон, Р. Старк й ін.) [8, с. 185-186; 36, с. 10]. Дослідження нових релігійних рухів, стартувавши наприкінці 1960-х років, й досі активно продовжуються. Головні особливості зазначених рухів були проаналізовані, зокрема, Б. Вілсоном, А. Баркером, Т. Роззак, К. Кемпбеллом й ін. Ті підходи до дослідження нової релігійності (Нью Ейдж[1]), які існують,

умовно можуть бути поділені на три групи. Розглянемо їх. Так, Нью Ейдж, відповідно до першого підходу, найбільш часто оцінюють у вигляді продукту секуляризації традиційної релігійності. Зокрема, Т. Петерс – американський дослідник зазначає: «В той час як церковні лідери із головою занурюються в світську політику, мільйони простих людей починають знову звертатися до релігії. Вони вирушають на пошуки духовного, вони хочуть віднайти джерела та сенс їхнього існування, вони хочуть знову віднайти почуття божественного та трансцендентного, вони прагнуть відновити єдність кожної людини із природою, із іншою людиною, зі всією реальністю...» [19, с. 13]. При цьому, представники другого підходу (зокрема, до них відносяться, П. Цюльнер, Г. Дев) заперечують існування можливості проведення дослідження явища Нью Ейдж у контексті теорії секуляризації, а також розглядають Нью Ейдж у вигляді зсуву від традиційної релігійності до нетрадиційної, приватної, не інституціональної релігійності. Ще у 1960-ті роки деякі автори найменували окреслений феномен «розцерковленістю» (de-churchification) [37, с. 429]. При цьому, методологія представників третього підходу ґрунтується на теорії, так званої, «клаптикової релігії», що обґрунтовує Нью Ейдж (за Р. Ватноу), яка формується однодумцями із окремих частин від різних традицій, не вкладаючись в рамки якої б то не було організованої релігії. Люди, котрі створюють такого роду релігії, прагнуть навіть не так релігійності, як в більшості духовності [37, с. 435]. Задля опису зазначеної форми релігійності, Д. Ерв'є-Лежер – французький соціолог застосував термін Леві-Стросса «бриколаж» («bricolage»), під чим розуміється, що спільно люди формують власну релігію, подібно до дітей, котрі викладають картинку із кубиків, обираючи та застосовуючи релігійний матеріал, який є доступним для них, водночас, вони спроможні мати певну релігійну ідентичність, а також інституціональну приналежність, проте продовжують здійснювати пошуки духовності [17].

Проблема динаміки релігійності у західній соціології релігії сучасності, а також в сучасних західних підходах до вивчення феномена релігійності досліджується у розрізі декількох основних напрямів:

- 1) зміна релігійності має зв'язок з підвищенням раціональності, а також диференціації суспільства (Волліс, Брюс 1995; К. Доббелере, Доббелере 2002) [46];
- 2) представники теорії раціонального вибору зазначають, що на релігійність провадять вплив ситуація на «релігійному ринку», соціальні актори свідомо здійснюють вибір тієї поведінки, що принесе більш вигідний результат [50];
- 3) П. Норіс і Р. Інглхарт надають пояснення динаміки релігійності у розрізі двох факторів: релігійною культурою, а також екзистенційним страхом людини та модернізаційними процесами [49].

Отже, соціологією релігії так й не було вироблено єдиного загальноприйнятого пояснення явища релігійності, а також причин останньої. У зв'язку з зазначеним, особливим практичним інтересом виступають спроби здійснення побудови єдиних теоретичних моделей, що надають пояснення релігійності на колективному рівні, а також на індивідуальному рівні (Г. Штольц, Г. Ессер). Надати достовірне й ґрунтовне пояснення релігійності не є під силу окремим теоріям. При цьому, поєднання таких теорій у єдину модель може відігравати істотну як практичну, так і теоретичну значущість. Єдина теоретична модель релігійності спроможна містити сукупність головних теорій, які надають пояснення релігійності (зокрема, расова, етнічна приналежність, депривація, рівень культури, соціалізація, соціальний контроль), у вигляді складових частин причинного механізму раціонального обрання релігійності як на колективному, так й на індивідуальному рівнях.

1.2 Ціннісні орієнтації сучасної української молоді як предмет соціально-психологічного дослідження

Цінності та ціннісні орієнтації виступають предметом дослідження низки наук, зокрема, таких як педагогіка, філософія, соціологія, психологія. Існування сталих цінностей характеризує зрілість суспільства: вони нерідко виступають узагальненим показником особистісного розвитку громадян [27, с. 263].

З-поміж різноманітності визначень поняття «цінності», Л. Долинська і Н.

Максимчук виокремлюють наступні підходи: «цінність як специфічне явище свідомості, спосіб поведінки; цінності як сукупність духовних та матеріальних об'єктів, спроможних задовольнити інтереси, бажання, потреби, цілі суб'єкта; цінності як ідеали особистої і суспільної діяльності; цінності, які відображають характер ставлень суб'єкта до об'єкта чи їх взаємовідносин» [10, с. 15].

Є багато інших поглядів на сутність цінностей. Зокрема, Г. Оллпорт зазначив, що «джерелом більшості цінностей особистості виступає мораль суспільства», хоча на деякі із них (зокрема, на спілкування, ерудицію, допитливість тощо) суспільство не впливає [23, с. 133]. Відповідно до думки І. Бех, «особистісне зростання перебуває в залежності від того, наскільки певна особистість поєднується із загальноприйнятою системою духовних цінностей, якою мірою зміцнюється її духовна свідомість» [4, с. 10].

Цінності, будучи у ролі смислоутворювальних структур, здійснюють вплив на «суб'єктивне визначення особистістю поточної ситуації, так що деякі об'єкти, дії або їх очікувані результати набувають статусу мети» [6, с. 89]. У той же час, А. Павліченко акцентує увагу на тому, що «цінність представляє будь-який об'єкт, який має життєво вагоме значення для суб'єкта» [24, с. 99]. У відповідності до широкого розуміння, «у ролі цінностей можуть виступати і конкретні матеріальні блага». Що стосується більш вузького значення, то прийнято «розглядати цінності у вигляді духовних ідей» [24]. В сучасній

західній соціології найбільш часто трапляються визначення, в котрих цінностями йменують як усвідомлені, так й неусвідомлені уявлення щодо бажаного, що виявляються у ситуації вибору [30, с. 277].

Вчені не дійшли до єдиної думки стосовно класифікації цінностей. Здебільшого науковці класифікують цінності за наступними ознаками: «1) у відповідності до належності – групові, особистісні, суспільні, колективні, загальнолюдські, загальнонародні; 2) у відповідності до мети – альтруїстичні, егоїстичні; 3) у відповідності до ролі у діяльності людини – інструментальні, термінальні; 4) у відповідності до способу вияву – стійкі, ситуативні; 5) у відповідності до рівня узагальненості – абстрактні, конкретні; 6) у відповідності до змісту діяльності – предметно-перетворювальні, пізнавальні; 7) у відповідності до об'єкту засвоєння – морально-духовні, матеріальні» [18, с. 28–29].

Із поняттям «цінність» у міцному зв'язку знаходиться поняття «ціннісна орієнтація», яке увійшло до соціологічної науки завдяки Ф. Знанецькому, а також У. Томасу, котрі під ціннісними орієнтаціями особистості мали на увазі «соціальні установки, які регулюють її поведінку» [32, с. 277]. У відповідності до загального розуміння, ціннісні орієнтації представляють «відносно стійку систему спрямованості інтересів та потреб індивіда на певну ієрархію життєвих цінностей, схильність надавати перевагу певним цінностям в різних життєвих ситуаціях, спосіб розрізнення особистісних явищ і об'єктів за рівнем їх значущості для людини» [12, с. 991]. В сучасній психології вчені розглядають ціннісні орієнтації у вигляді «відносно стійкого, соціально обумовленого, вибіркового відношення людини до сукупності духовних та матеріальних суспільних благ й ідеалів, котрі розглядаються як предмети, цілі чи засоби для задоволення потреб життєдіяльності» [10, с. 12].

Як вважає О. Пташник-Середюк, ціннісні орієнтації представляють «один із найбільш вагомих елементів мотиваційної структури особистості і фундамент соціальних настанов. Будучи інструментом саморозвитку та особистісного

вдосконалення, ціннісні орієнтації формують власні, властиві тільки їм механізми цілепокладання» [29, с. 80]. Відповідно до Д. С. Подолячук, «ціннісні орієнтації студентської молоді являють собою особистісно-вибіркове ставлення студентів до актуальних на даний час духовних та матеріальних суспільних цінностей, котрі формують (тобто, визначають) світогляд (світобачення) людини, слугують орієнтиром в житті і являються основою для самооцінювання та оцінювання різноманітних подій, суспільних явищ та вчинків інших людей» [27, с. 265].

Проведення досліджень релігійності є переобтяжене тим, що зазначений феномен виступає багатозначним, у зв'язку з чим, по-різному розуміється як віруючими, так й атеїстами. На відміну від представників старших поколінь, молоді по-іншому розуміють зміст таких понять, як канони, віра, обряди, духовність, традиції, релігійність. Молодь, зважаючи на більший рівень поінформованості, а також на свободу дій, більш демократично споглядає на ті релігійні засади, які визначали мораль, моральність й ідеологію у нашій державі протягом століть. Релігійність у вигляді невід'ємної риси вітчизняного світогляду навіть за часів радянського атеїстичного періоду була домінуючою в свідомості, так як суспільство зберігало низку традиційних рис. І лише протягом останніх десятиліть періоду демократизації мало місце ментальне, так зване, «розкріпачення» у розумінні, а також у додержанні як релігійних, так і культурних традицій. Розуміння релігійних цінностей й, таким чином, вивчення останніх на смисложиттєвому рівні відрізняється залежно від специфіки соціальних груп. Диференціація у відповідності до соціально-демографічних критеріїв, зокрема таких як вік, стать, місце проживання, соціальне становище тощо є потрібною в дослідженнях. Формулювання запитань, а також загальна логіка анкети повинні зважати на особливості респондентів, а також на соціально-психологічні риси опитуваної групи. Для прикладу, здійснюючи дослідження релігійності в молодіжному середовищі, потрібно зважати на

соціокультурні реалії, у котрих пройшла соціалізація молодих поколінь. Так, у сучасній молоді має місце двоїсте ставлення до цінностей, що може бути пояснено тим, що остання зростала за умов як пострелігійності, так і постсекуляризму. Для молоді притаманним виступає певний ціннісний максималізм, а також нетерплячість до представників не своєї віри і конфесії, що генерує проблему стереотипізації у царині етнорелігійних відносин [21]. Для студентства, як специфічної соціокультурної групи, властивою виступає власна ієрархія ціннісних орієнтацій, яка різниться від інших демографічних та соціальних груп суспільства, котрі мають зв'язок, в першу чергу, із «становленням в різних сферах життєдіяльності». Для молодих людей вагомим виступає їх «утвердження у професійній сфері, створення своєї сім'ї, налагодження дружніх контактів, завоювання авторитету в усіх сферах їхньої діяльності». Ціннісні орієнтації віднаходять власне відображення у життєвих пріоритетах, що представляють систему домінантних ціннісних орієнтацій особистості [29, с. 82].

Наявні безліч закордонних досліджень релігійності у молодіжному середовищі, котрі мають довготривалу історію, у зв'язку з чим, накопичили істотний емпіричний матеріал. Не можна не відмітити роботу С. Коллінз-Майо – англійського соціолога, що має назву «Молодь і релігія: міжнародні перспективи», у котрій останній формулює наступні висновки: в наш час передача релігійних цінностей та традицій від старшого покоління до молодшого є ускладнена через демократизацію суспільства і культури; релігійність перестає відігравати роль в житті молоді, тому «меншість молодих людей в більшості країн Заходу іде до церкви»; релігійний світогляд може бути сформовано та він може «працювати» тільки в групі, на рівні окремої особистості він втрачає чинність; концепти віри і релігійної практики не пов'язані в свідомості молоді [45, р. 90].

У нашій країні дослідженням ціннісних орієнтацій сучасної української молоді присвячені праці О. В. Лавренко [16], Л. Г. Сокурянської [30-32], А. Ніколаєвська А. [15], У. Б. Михайлишина [20], А. Куразаєва, С. В. Драча [11], О. М. Камінської [14], Н. О. Антонової [1], М. Паращевіна [25], Я. Г. Запеки [13] й інші. До того ж, дослідження та аналіз динаміки цінностей української молоді здійснюється у рамках «Світового Дослідження Цінностей» (WVS, World Values Survey).

Відповідно до досліджень українських та зарубіжних вчених, формування ціннісних орієнтацій сучасної молоді знаходиться в залежності від безлічі психологічних чинників, з-поміж котрих – категоричність в оцінюванні діяльності інших людей та своїх вчинків; активне самоствердження; юнацький максималізм, прагнення змінити світ на ліпше; зростання ступеня самостійності молоді у прийнятті рішень; превалювання декларованих цінностей над реальними; акцентування уваги на обраних цінностях. Результати досліджень вказують на те, що найбільш значущими для студентів, котрі виступають найбільш дослідженою категорією сучасної української молоді, термінальними цінностями виступають продуктивне життя, здоров'я, матеріально забезпечене життя. До пріоритетних інструментальних цінностей відносяться ефективність, а також незалежність у справах. У цілому система ціннісних орієнтацій студентської молоді виступає досить різноманітною, включає «як загальнолюдські духовні цінності, так і особистісні цінності (як емоційного спрямування, так і приватного характеру)» [27, с. 268]. Необхідно зазначити, що важливе місце у зазначеній системі посідають цінності соціальної і професійної самореалізації. Вчені зазначають, що перелік основних цінностей молоді майже не зазнає істотних трансформацій. В той же час, їх вагомість в залежності від різних внутрішніх та зовнішніх чинників змінюється на постійній основі. Все окреслене виступає додатковим підтвердженням потреби в проведенні

«постійного моніторингу змістового наповнення й ієрархії ціннісних орієнтацій молоді» [27, с. 268].

Як українські, так й закордонні дослідження із окресленої тематики можна охарактеризувати як багатоаспектні та широкі, у той же час, моніторинг релігійних цінностей, а також їх трансформацій продовжується й донині, збагачуючись новими фактами. Проте, в ряді досліджень не містяться аналітичні висновки, так як увага фокусується на статистиці, проте такий феномен, як релігійність, потребує проведення якісного аналізу та методично комплексного підходу. Головною метою проведення дослідження релігійності у вигляді соціокультурного феномена має стати проникнення у причини, а також чинники існування останнього, пояснення функціонування релігійних цінностей, еволюції останніх, а також затребуваності у сучасному суспільстві.

1.3. Релігія і церква в структурі ціннісних орієнтацій сучасної української молоді

Впродовж останніх кількох десятиліть наша країна пережила багато політичних та соціальних змін, котрі здійснили вплив на ціннісні орієнтації вітчизняного суспільства. Церква і релігія залишаються одними із найбільш вагомих складників культурної ідентичності українців та відіграють вагомую роль у формуванні ціннісних орієнтацій молодого покоління.

В загальній системі цінностей людства суттєве місце посідають якраз релігійні цінності. Оскільки впродовж досить суттєвого «періоду в історії людства вони ототожнювалися із загальнолюдськими цінностями, поставали структуроутворюючим чинником» ціннісної системи, якраз релігійні цінності знаходяться в основі існування як суспільства в цілому, так й окремої особистості. Релігійні цінності у нинішньому суспільстві найбільший вплив здійснюють «на духовне життя сучасного соціуму, а не на економіку і

політику». Як відзначає вітчизняний науковець Г. Пирог, в історії нашої держави «християнство через систему цінностей сприяло національній ідентифікації, вихованню національного характеру, формуванню самобутності духовної культури» [26]. Дослідження свідчать щодо того, що більшість молодих українців в наш час визнають релігію як вагомий елемент власного життя. Згідно даних опитування, більше половини молодих українців вважають себе християнами, в тому числі, протестантами, греко-католиками і православними. До того ж, зростає кількість молодих українців, котрі звертаються до інших релігійних традицій, таких як юдаїзм й іслам [41]. Здійснені в нашій країні дослідження, що стосуються ієрархії морально-етичних норм, бажаних для індивіда, вказують про наступне. Глибока віра у Бога займає 4-е місце з-поміж таких цінностей, «як людяність та доброта, порядність та чесність, підприємливість та діловитість». Найбільші сподівання покладається на сім'ю, віру у власні здібності і сили, підтримку близьких людей, друзів, й зрештою – на особисту віру у Бога [31, с. 37]. Як стверджує Л. Сокурянська, релігія займає доволі суттєве місце у системі духовних цінностей сучасної молоді. В молодіжному середовищі здійснюється «своєрідний релігійний ренесанс, ставлення до релігії як до вагової життєвої цінності. Для молодих людей релігія виступає спасінням та заспокоєнням у складні хвилини життя, способом розібратися у собі, опорою і підтримкою, засобом для розуміння своєї душі, сенсом життя» [30].

О. Пташник-Середюк, ґрунтуючись на результатах здійсненого соціологічного дослідження релігійності студентської молоді, склала певну ієрархію цінностей віруючих студентів Прикарпатського регіону, котрі складають аксіологічний компонент релігійної ідентичності особистості. Даючи відповідь на запитання анкети, респонденти відзначили, що релігійні норми виступають вагомим регламентуючим компонентом їхньої поведінки. В тому числі, 21% опитаних студентів зазначили, що «по життю завжди керуються заповідями із декалога,

63% – у власних діях керуються ними іноді» [29, с. 81]. Висновки дослідження О. Пташник-Середюк знаходять підтвердження у результатах міжнародного дослідження, здійсненого харківськими соціологами, згідно із котрим молоді люди відмічають, що релігійні норми і цінності відіграють доволі важливу роль в їхньому житті й у житті суспільства. Для прикладу, відповідно до їхніх результатів, в сучасному суспільстві доволі велике значення відіграє якраз регулятивна функція релігії, котра полягає у тому, що за допомогою норм та цінностей, зразків поведінки, контролю системи заохочень та покарань, котрі знаходяться в основі релігії, відбувається керування груповою й індивідуальною поведінкою людей. У той же час, молоді люди відмічають, що церква відіграє доволі суттєвий вплив на сім'ю і сімейні стосунки [22, с. 238]. В сучасній українській молоді прослідковується тенденція до пошуку нових форм духовності й альтернативних способів вираження релігійних практик. До прикладу, дослідження вказують на те, що молодь дедалі більш часто надає перевагу нерелігійним формам духовності, таким як майндфулнес, медитація і йога. До того ж, вітчизняна молодь виявляє різні підходи до церкви і релігії. Одні молоді люди надають перевагу традиційним релігійним практикам і знаходять в останніх сенс життя, а інші зводять релігію до тільки формальних зовнішніх проявів. Більш того, чимало молодих українців надають перевагу індивідуальному духовному пошуку замість традиційної релігійної практики. Окрім того, вітчизняна молодь проявляє більш відкрите ставлення до інших культур і релігій, що вказує на розширення їхніх ціннісних горизонтів та прагнення побудувати більш гуманне і толерантне суспільство. Проте, на превеликий жаль, до сих існують певні проблеми, які пов'язані зі сприйняттям церкви і релігії в суспільстві. Деякі молоді українці надають перевагу традиційним ієрархічним формам церкви і релігії, котрі можуть бути пов'язані із дискримінацією інших соціальних груп. Відповідно до даних соціологічного моніторингу Інституту соціології НАН України стосовно ціннісних пріоритетів

молоді сучасної України за 2009–2014 роки, участь молоді в релігійному житті (додержання обрядів, регулярне відвідування богослужінь, церкви) посідає «19 місце із 20 розглянутих цінностей. Це вказує на те, що релігія як цінність в житті молоді людини відіграє доволі посередню роль, хоча протягом останніх років відмічається зростання її значимості. Так, в 2009 році індекс ціннісного пріоритету участі молоді в релігійному житті становив 2,52 бали (середньозважений бал за п'ятибальною шкалою) та був малозначимою цінністю». Вже в 2012 році даний показник значно збільшився (на 0,66 бали) та становив 3,18 бали, таким чином, «релігійні переконання увійшли до сукупності цінностей середньої вагомості в рейтингу життєвих пріоритетів вітчизняної молоді» [42]. Молодь, як найбільш активна частина соціуму, окреслює перспективи розвитку суспільства. В той же час, не володіючи достатнім соціальним та життєвим досвідом, практичними навичками, молодь прагне пристосовуватися до тих умов, котрі її оточують в існуючому соціумі, де в духовному відношенні дедалі більше прослідковується вплив релігії [2, с. 118]. Відповідно до даних дослідження TNS MMI, понад 56% українців відносять себе до віруючих, впродовж останніх 4 років зазначений показник збільшився на 3% [35]. Як правило, в європейських країнах рівень релігійності старшого покоління є суттєво вищим, аніж молоді. У нашій країні відповідна тенденція зберігається, однак різниця між віковими групами не є істотною. Так, відповідно до результатів дослідження 2013 року соціологічної служби Центру Разумкова з-поміж респондентів віком 18–29 років, частка віруючих становила 62,4%, 30–39 років – 63,7%, 40–49 років – 65,1%, 50–59 років – 68,5 % і 60 років й старше – 73,1% [34]. Результати соціологічного опитування 2016 року [43] засвідчують, що на в наш час віруючими себе вважають 74% молодих людей. Однак, не попри те, що частка віруючих з-поміж молоді являється суттєвою, віра у Бога не відноситься до домінуючих ціннісних орієнтацій вітчизняної молоді. Необхідно зазначити, що в сьогоденному світі церква і релігія також

стикаються із новими викликами, такими як секуляризація, технологічний розвиток і глобалізація. Такі виклики можуть чинити вплив на роль церкви і релігії у формуванні ціннісних орієнтацій молодого покоління.

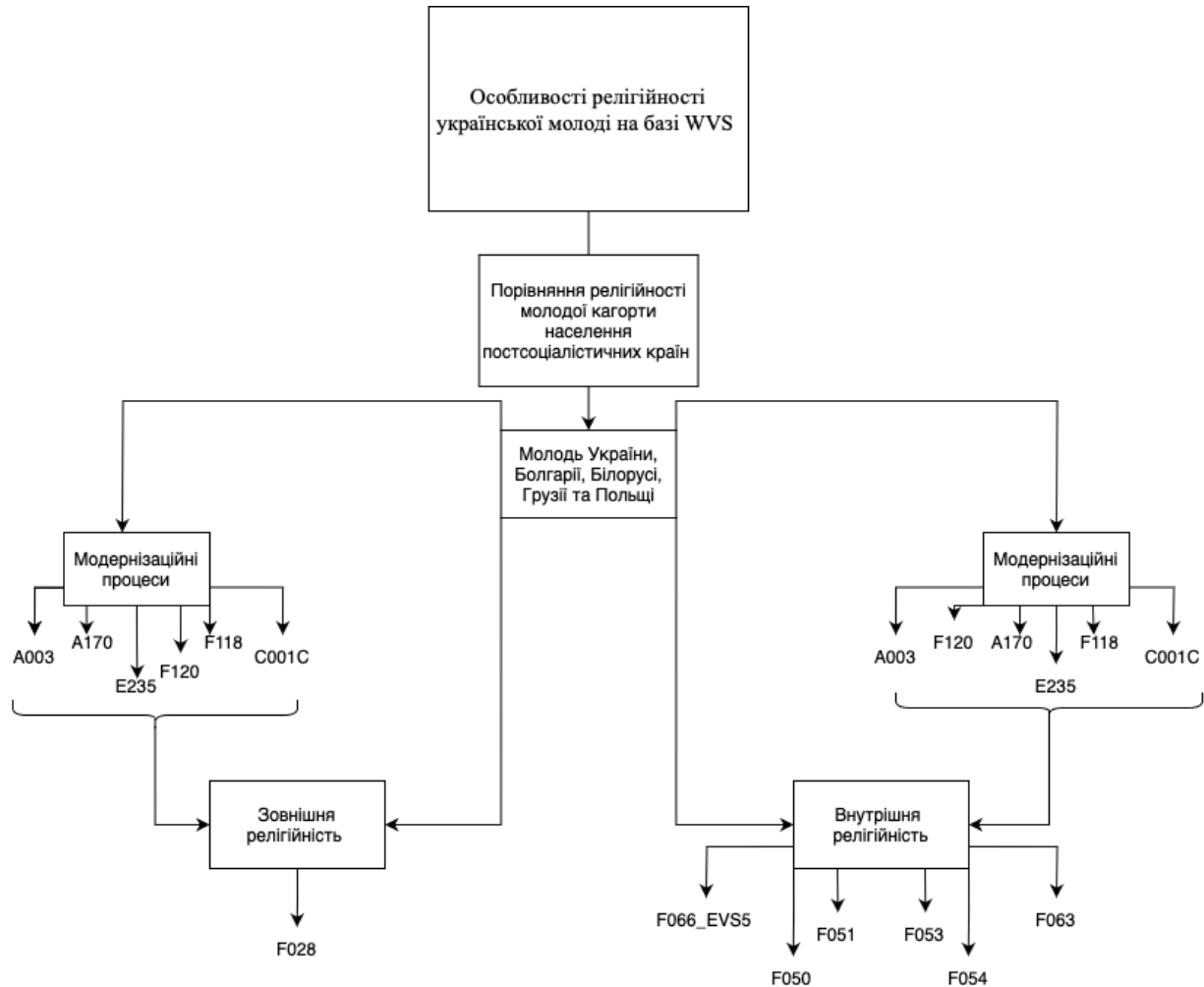
Висновки з Розділу 1

Можемо підсумувати, що церква і релігія продовжують відігравати вагомую роль у формуванні ціннісних орієнтацій вітчизняної молоді. Проте, сьогоденні виклики, до того ж, різноманітність підходів до релігії і церкви у молодіжному середовищі вказують на необхідність постійного діалогу і взаєморозуміння між різними релігійними групами і молодіжними спільнотами. Окрім того, вагомим виступає розвиток критичного мислення і спроможності до самостійного духовного пошуку у молодого покоління. Церква і релігія можуть стати вагомими засобами формування громадянськості і громадської активності у молоді. Участь в благодійних і релігійних заходах може сприяти розвитку емпатії і соціальної відповідальності, до того ж підтримці соціально вразливих груп. Отже, релігія і церква залишаються вагомими складовими української культури й ідентичності. Вони можуть здійснювати вплив на формування ціннісних орієнтацій молоді і їхніх взаємин із іншими релігіями і культурами. Однак, вагомим є розуміти, що релігійні практики і переконання виступають особистим вибором кожної людини, і вони мають бути захищені і поважані.

РОЗДІЛ 2

МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ

2.1 Операціональна схема дослідження

Експлікація:

F066_EVS5 - "Pray to God outside of religious services" (EVS5)

F050 - "Believe in: God"

F051 - "Believe in: life after death"

F063 - "How important is God in your life"

F053 - "Believe in: hell"

F054 - “Believe in: heaven”

F028 - “How often do you attend religious services”

A003 - Important in life: Leisure time

A170 - Satisfaction with your life

E235 - “Importance of democracy”

F118 - “Justifiable: Homosexuality”

F120 - “Justifiable: Abortion”

C001C - “Jobs scarce: Men should have more right to a job than women”
(3-point scale)

2.2. Методи збору інформації та підходи щодо аналізу даних

Емпірична основа дослідження:

Дана робота базується на світовому та європейському дослідженні цінностей – «World Values Study», «European Values Study». Проект створений в рамках угоди про співпрацю (Меморандум про взаєморозуміння), дана угода укладена між двома дослідницькими програмами. Відповідно у Європейському дослідженні досліджуються країни Європи, у світовому досліджуються решту країн. В дослідженні беруть участь понад 90 країн, що дає змогу проводити глибокий аналіз по даних та репрезентувати їх на широкий загал.[55]

Період проведення опитувань – 2017-2022 рр.

Країни/території – 90

Кількість досліджень – 100

Кількість випадків – 153.716

Кількість змінних – 231

Для аналітичної частини було відібрано 5 країн (змінна «сntry»), де 4 з них це країни пострадянського союзу: Україна - «804», Білорусь -

«112», Болгарія – «100», Грузія - «268» та Польща -«616», як яскрава представниця католицької Європи.

Кількість опитаних в даних країнах: Грузія - 2212, Білорусь - 1548, Болгарія - 1566, Польща - 1352, Україна - 2901. Серед всіх респондентів до аналізу було взято категорії 15-24 р. та 24-35р..

Серед усіх запитань до аналізу були взяті:

Запитання F066_EVS5 «Pray to God outside of religious services», щодо практики молитов поза церквою (йдеться про молитви поза богослужіннями, тобто приватно вдома і т.п). F050 «Believe in: God», щодо віри індивіда в Бога. F051 «Believe in: life after death», в цьому запитанні респонденти зазначали, чи вірять у життя після смерті чи ні. F053 «Believe in: hell», щодо віри в пекло та F054 «Believe in: heaven», щодо віри в небо. F063 «How important is God in your life», останнє запитання щодо важливості Бога у житті індивіда. Ці запитання складають блок внутрішньої релігійності, адже проєктують прояви релігійності на більш індивідуальних рівнях.

Та запитання F028 - «How often do you attend religious services», щодо частоти відвідувань богослужінь, яке представляє блок зовнішньої релігійності. Адже, саме через зовнішні, масштабніші (що виходять за межі індивідуального) практики та настанови розглядається зовнішня релігійність.

Запитання A003 – «Important in life: Leisure time» стосовно важливості дозвілля у житті індивіда; A170 – «Satisfaction with your life», щодо задоволеності житті; E235 – «Importance of democracy», щодо важливості демократії у житті респондента; F118 – «Justifiable: Homosexuality» стосовно виправдання гомосексуалізму; F120 – «Justifiable: Abortion» стосовно виправдання абортів та C001C – «Jobs scarce: Men should have more right to a job than women» (3-point scale), в

якому йдеться про згоду з визначенням: «Чоловік повинен мати більше прав на роботу, ніж жінка». Ці запитання складатимуть блок модернізаційних процесів.

Робочі гіпотези дослідження

1. Припускаємо, що чим вищою є внутрішня релігійність молоді України, тим нижчою є зовнішня релігійність. Моїм припущенням є те, що ці дві орієнтації між собою від'ємно корелюють, адже почасти, саме для молоді релігійність є індивідуальним явищем та зовнішні, показові практики є не такими важливими для них. Буквально, важливішим є внутрішній зв'язок з Богом, молитва, але не відвідування богослужінь.
2. Припускаємо, що частота відвідування богослужінь молодими людьми (рівень зовнішньої релігійності) є нижчою у таких країнах як Україна, Білорусь, Болгарія та Грузія в порівнянні з Польщею. Адже, на мою думку Католицька церква в Європі є більш активною у роботі з молоддю та більше привертає молодих вірян, порівняно з православною церквою в Україні, яка ще подекуди носить пережитки минулого. В Україні все частіше відвідування богослужінь носить показовий характер, такі практики можуть не співпадати із зацікавленням молоді.
3. Припускаємо, що виправдання гомосексуалізму спричиняє секуляризацію в обраних країнах. Адже, відхід від традиційних поглядів, спричиняє відхід від релігії. Саме тому, нам важливо перевірити це твердження на актуальність в обраних країнах.

2.3 Обґрунтування логіки й методів аналізу даних:

1. Для розгляду та аналізу релігійності було сконструйовано індекс внутрішньої релігійності із запитань F066_EVS5 «Pray to God outside of religious services», щодо практики молитов поза церквою (йдеться про молитви поза богослужіннями, тобто приватно); F050 «Believe in: God», щодо віри індивіда в Бога; F051 «Believe in: life after death», в цьому запитанні респонденти зазначали, чи вірять у життя після смерті чи ні; F053 «Believe in: hell», щодо віри в пекло та F054 «Believe in: heaven», щодо віри в небо; F063 «How important is God in your life», останнє запитання щодо важливості Бога у житті індивіда. Саме ці запитання відносяться до особистої, духовної та внутрішньої сфери віри. Вони описують особистий досвід відношень зі святим, духовні внутрішні переживання, особисту духовну практику та внутрішню віру.

2. Для порівняння релігійних орієнтацій в обраних країнах та перевірки Гіпотези 2 застосовуватиметься однофакторний дисперсійний аналіз.

Для цього було використано питання F028. «How often do you attend religious services» та сконструйований індекс «Внутрішня релігійність»

3. Для порівняння релігійних орієнтацій всередині кожної обраної країни та перевірки Гіпотези 1 застосовуватиметься метод аналізу кореляцій, що дозволить відстежити залежність релігійних орієнтацій між собою. Для цього було використано питання F028. «How often do you attend religious services» та сконструйований індекс «Внутрішня релігійність».

4. Для визначення впливу модернізаційних процесів на релігійність та перевірки Гіпотези 3 застосовуватиметься аналіз множинної регресії.

Для цього були відібрані питання A003. «Important in life: Leisure time»; A170. «Satisfaction with your life»; E235. «Importance of democracy»; F118. «Justifiable: Homosexuality»; F120 – «Justifiable: Abortion» та C001C – «Jobs scarce: Men should have more right to a job than women» (3-point scale) також питання F028. «How often do you attend religious services» та сконструйований індекс «Внутрішня релігійність». Адже як зазначав Рональд Інглхарт, модернізацію представляють кілька ключових змінних, зокрема це зміна цінностей: що відображає перехід від традиційних цінностей до секулярних і постматеріалістичних цінностей. Такі змінні вимірюють рівень підтримки таких цінностей, як самореалізація, особисте задоволення. Також це визнання модерних рухів, нетрадиційних орієнтацій та ін. Також, задоволеність життям: така змінна вимірює особисту задоволеність життям та загальну якість життя в суспільстві. Вона оцінює рівень задоволеності людей їхнім життям, щастя та загальний стан добробуту. А також важливість демократії, як суспільно-важливого чинника, що дає змогу зрозуміти стан суспільства та його відхід від чи до модернізації.

Висновки з Розділу 2

Дана робота базується на світовому та європейському дослідженні цінностей – «World Values Study», «European Values Study». Період проведення опитувань – 2017-2022 рр. Країни/території – 90. Кількість досліджень – 100. Кількість випадків – 153.716. Кількість змінних – 231. Кількість опитаних в даних країнах: Грузія - 2212, Білорусь - 1548, Болгарія - 1566, Польща - 1352, Україна - 2901. Серед всіх респондентів до аналізу було взято категорії 15-24 р. та 24-35р.. В рамках дослідження проведено наступні аналізи: одновимірний

розподіл, двовимірний розподіл, однофакторний дисперсійний аналіз,
множинна регресія, парна регресія.

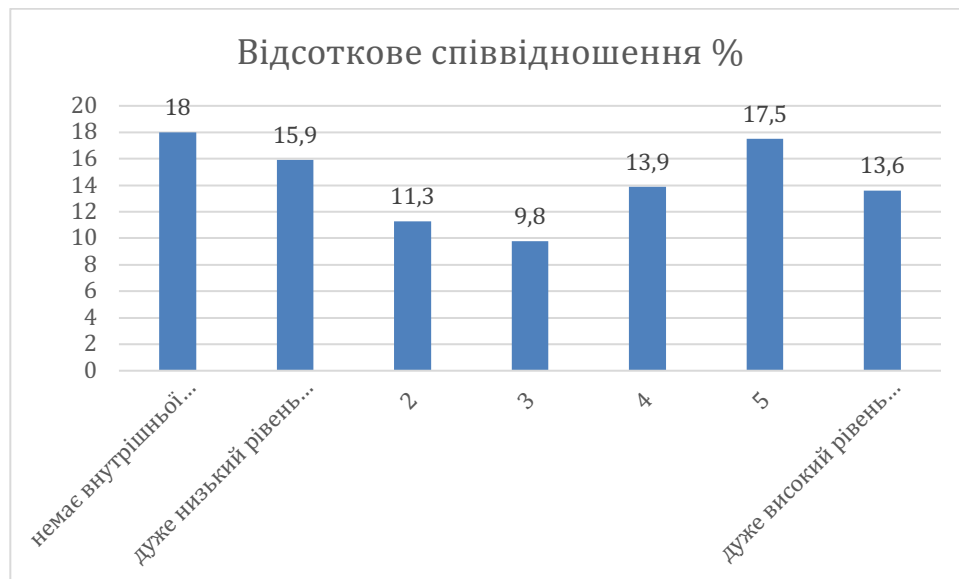
РОЗДІЛ 3

АНАЛІЗ ОСОБЛИВОСТЕЙ РЕЛІГІЙНОСТІ УКРАЇНСЬКОЇ МОЛОДІ НА БАЗІ СВІТОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ЦІННОСТЕЙ

3.1. Особливості релігійності молоді постсоціалістичних країн

3.2. Порівняння спільних і відмінних рис релігійності молоді когорти населення обраних країн

Рисунок 1

Відсоткове співвідношення рівня внутрішньої релігійності

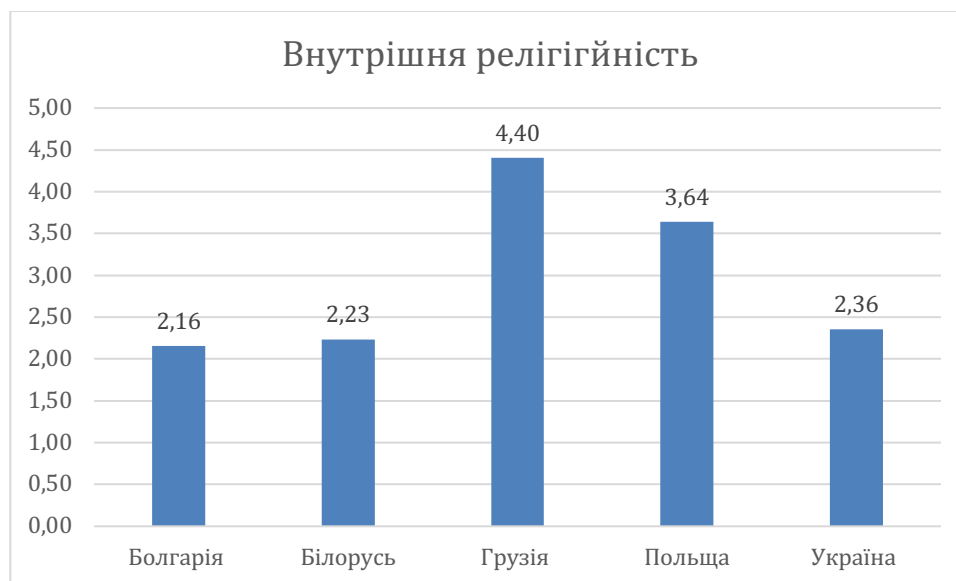
Джерело: база даних WVS-ESS 2017-2022

Проведений аналіз даних релігійності всіх досліджуваних країн показав, що внутрішньої релігійності як такої немає у 18% опитаної молоді. У майже 16% опитаних рівень внутрішньої релігійності є дуже низьким та у 13,6% він є дуже високим, у 17,5% опитаних рівень внутрішньої релігійності є високим.

На даному етапі це говорить про те, що рівень внутрішньої релігійності, що полягає у релігійних віруваннях та індивідуальних практиках, є посереднім.

Розглянемо даний вектор релігійності, а також зовнішню релігійність у контексті обраних нами країн:

Рисунок №2

Внутрішня релігійність. Розподіл середніх значень по країнах

Джерело: база даних WVS-ESS 2017-2022

На Рисунку №2 бачимо, що рівень внутрішньої релігійності в таких країнах як Україна, Білорусь, Болгарія є на рівні 2-3 (де найвищий - 6), тоді як винятком серед православних країн є Грузія, де показник найбільший серед усіх - 4.4025. У Польщі він є вищим від України, Білорусі, Болгарії, але нижчим від Грузії - 3.6404. Високий рівень внутрішньої релігійності молодого населення Грузії пояснюється майже 100% вірою респондентів у Бога (99,4%), також 82% зазначають важливість Бога у їхньому житті на найвищому рівні.

В Україні, Білорусі та Болгарії 76-80% опитаної молоді вірять в Бога, серед опитаної молоді в Польщі цей показник досягає 90,2%.

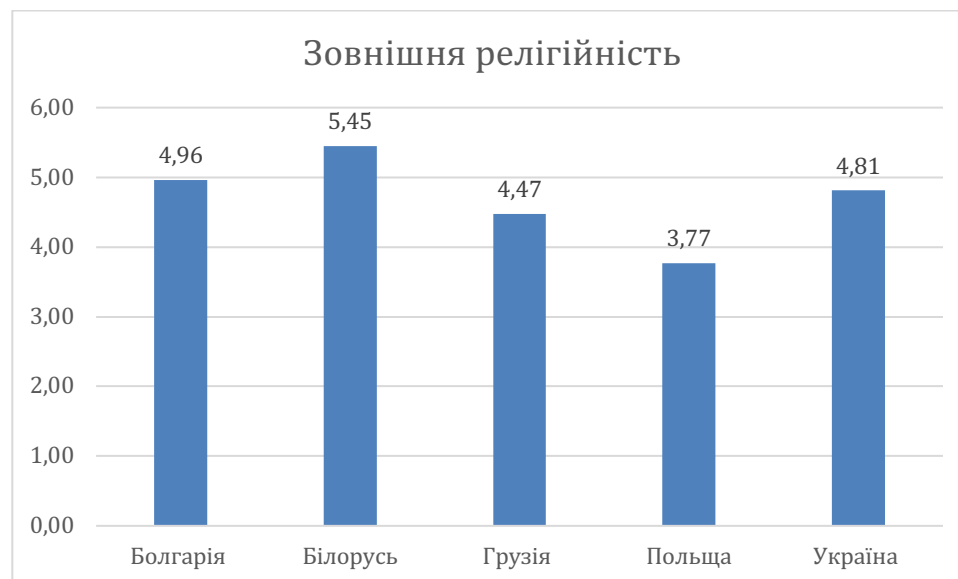
Результати щодо віри в Бога виявились здебільшого позитивними, тоді як віра молодими людьми в пекло та рай, загробне життя не відповідає цьому.

В Україні, Білорусі та Болгарії рівень віри в життя після смерті варіюється між 45-50%. В Грузії цей показник дорівнює 66,1%, в Польщі 71,5%.

В Україні, Білорусі та Болгарії кількість тих, хто вірить у пекло варіюється між 40-47%, в Грузії = 70,3%, в Польщі 67,8%.

Скоріше за все, причина цієї різниці у релігійних переконаннях полягає в тому, що молоді люди надають перевагу своєму особистому розвитку, самореалізації та прагненню робити світ кращим. Їхній погляд на поняття пекла, як на місце кари, може бути менш важливим. Виходячи з цього, їх релігійні переконання та вірування зосереджуються більше на позитивних аспектах духовності. Це означає, що в їхньому розумінні, релігія переважно асоціюється з позитивними явищами, такими як любов, милосердя та взаємність, ніж з поняттям покарання.

Рисунок №3

Зовнішня релігійність. Розподіл середніх значень по країнах

Джерело: база даних WVS-ESS 2017-2022

Щодо зовнішньої релігійності, то на Рисунку №3, такі країни як Україна, Білорусь, Болгарія та Грузія характеризуються низьким рівнем участі у богослужіннях у порівнянні з католицькою країною - Польщею, де цей показник найбільший- 3.77 (де 1- це показник частого відвідування богослужінь, 8 - ніколи, практично ніколи). Тоді як Білорусь - 5.45, Болгарія - 4.96, Україна - 4.81, що є характерною рисою для пострадянських країн. У Польщі 38% молоді відвідують церкву щотижня, тоді як в Україні цей відсоток складає лише 10%. Майже 40% української молоді відвідують богослужіння лише на свято Різдва чи Воскресіння.

Це можна пояснити зокрема особливістю організаційної структури католицької церкви порівняно з православною. В католицькій церкві епархії та парафії, які забезпечують доступ до церковних служб, дуже поширені, що може заохочувати більшу активність вірян. Католицька віра більше привертає до себе молодь, порівняно, до прикладу, з Україною, де православна церква подекуди ще носить на собі пережитки радянського союзу, які все частіше не імпонують прогресивній молоді.

Отже, наше припущення щодо низького рівня зовнішньої релігійності в Україні, Білорусі, Болгарії та Грузії в порівнянні з Польщею справдилося.

Розглянемо взаємозв'язок внутрішньої та зовнішньої релігійних орієнтацій в обраних країнах.

Проведений кореляційний аналіз показав, що у всіх країнах існує пряма залежність між рівнем зовнішньої та внутрішньої релігійності.

До прикладу, в Польщі коефіцієнт кореляції = -0,601 і є сильним за рівнем значущості, тобто ми можемо припускати, що при зростанні рівня внутрішньої релігійності молоді зростає рівень зовнішньої та навпаки. Адже в змінній F028 -

«How often do you attend religious services» містяться відповіді від 1 до 8, де 1 - відвідування богослужінь частіше ніж раз на тиждень та 8 - ніколи, практично ніколи. Змінна, що представляє внутрішню релігійність - “Індекс внутрішньої релігійності” містить відповіді від 1 до 6, від найменшого до найбільшого рівня внутрішньої релігійності відповідно.

Тобто, при зростанні числового значення рівня зовнішньої релігійності (проте, фактично це спадання), рівень внутрішньої релігійності спадає та навпаки при зростанні рівня зовнішньої релігійності зростає рівень внутрішньої релігійності.

Табл.1 Кореляція внутрішньої та зовнішньої релігійної орієнтації (Польща)

Польща	Внутрішня релігійність	Зовнішня релігійність
Внутрішня релігійність	1.00	-0,601
Зовнішня релігійність	-0,601	1.00

Даний показник кореляції є від'ємний у всіх розглянутих країнах. А саме: Україна = -0,541, Болгарія = -0,433, Білорусь = -0,521, що є сильними значеннями кореляції та Грузія = -0,139, де показник є слабким. У Польщі даний показник є найбільш сильним за значущістю, адже нагадаємо, що саме в цій країні показник внутрішньої та зовнішньої релігійності є найвищими серед всіх країн. Отже, Гіпотеза 1 не справдилась.

Ці результати можуть свідчити про те, що дані суспільства проявляють релігійність не лише на одному із рівнів - зовнішньому чи внутрішньому, до прикладу, відвідуючи богослужіння, але при цьому не сповідуючи релігійні постулати, не виконуючи релігійних практик поза церквою і т.п. А навпаки, вони проявляють свого роду релігійність такою, якою вона повинна бути - комплексною.

Іншими словами це можна охарактеризувати як “fake religiosity” (від англ. фальшива релігійність). Такі прояви можуть бути зумовлені примушенням батьків відвідувати церкву, але небажанням молодих людей це виконувати. Цим самим їх релігійність ймовірно відобразатиметься лише зовнішніми проявами. Або навпаки, часто молоді люди вірять в Бога, але вважають релігійність явищем індивідуальним, що не потребує відвідування церков, а подекуди молодь зневірюється в Церкві, аргументуючи це тим, що Бог не потребує “золотих куполів” чи грошей. Такі прояви можуть спостерігатись під впливом модернізаційних процесів та можуть спричиняти зменшення рівня релігійності та важливості інституту Церкви.

3.3. Вплив модернізаційних процесів на релігійні орієнтації

Розглянемо вплив модернізаційних процесів на кожну із релігійних орієнтацій молоді частини населення в кожній із обраних країн.

Для виявлення факторів та їх впливу на релігійність був проведений множинний регресійний аналіз даних. Методом відкидання факторів а також парної регресії було виявлено найбільш значущі.

Цей аналіз показав наступні результати:

- Болгарія.

Щодо внутрішньої релігійності, то найбільш значущим фактором впливу виявилось виправдання явища гомосексуалізму(F118). Чим вищим є рівень виправдання явища гомосексуалізму, тим нижчим є рівень внутрішньої релігійності. Регресійної залежності між зовнішньою релігійністю та змінними, що представляють явище модернізації не виявлено.

- Білорусь

У Білорусі внутрішня релігійність зменшується при зростанні виправдання абортів та гомосексуалізму (F118, F120). Цікавим виявився результат щодо

важливості дозвілля в житті респондентів(A003). Чим більше індивід визначає дозвілля як неважливим у своєму житті, тим меншим є рівень внутрішньої релігійності. Цей висновок дещо суперечить теорії модернізації, адже такі фактори як індивідуальна свобода, відпочинок повинні спричиняти секулярність, як вказує сам автор Інглхарт. Проте, ми спостерігаємо зворотній результат. Можемо припустити, що молодий вік – це максимально продуктивний вік, вік максималізму та прагнення до досягнення цілей молодими людьми. І власне, це може бути спричинене тим, що молодь подекуди не ставить в пріоритеті відпочинок, але розвиток. Моїм припущенням є також те, що в русі такого стилю життя релігія теж не є важливою в житті молодого індивіда. Також, причиною цього може бути те, що релігійність часто має вплив на формування наших ціннісних орієнтацій та моральних принципів. Багато релігій надають вказівки щодо правильності поведінки, етичних норм та нашого відношення до самих себе, інших людей та природи. Відпочинок може бути спрямованим на відновлення нашої внутрішньої гармонії, пошуку духовного зв'язку та засвоєння моральних цінностей, які впливають власне з релігійних установ. В нашому ж випадку можемо говорити про зворотню сторону такого взаємозв'язку.

Щодо зовнішньої релігійності, то факторами впливу виявились виправдання гомосексуалізму(F118) та важливість дозвілля у житті(A003). Чим більше людина визнає гомосексуалізм, тим менше відвідує богослужіння, відповідно тим меншим є рівень зовнішньої релігійності. Також, чим більше для людини є неважливим дозвілля, тим менше вона відвідує церкву.

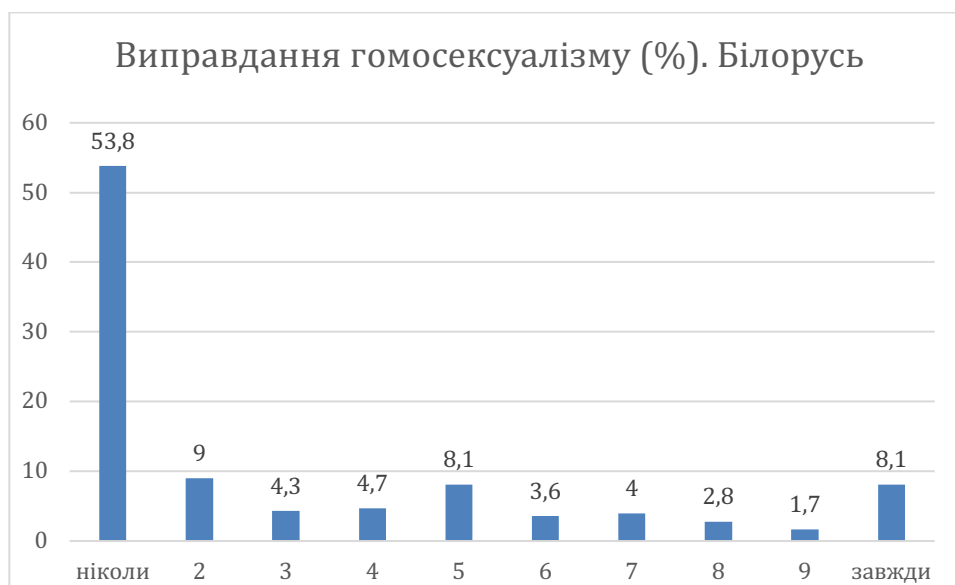
У Білорусі майже 54% опитаної молоді ніколи не виправдовують гомосексуалізм, це доволі високий показник, що говорить про традиційні погляди молодшої частини населення.

Тому, дана тенденція впливу існує, але ми не можемо говорити про узагальнення цих результатів, адже як ми бачимо лише невелика частина молоді

розділяє модернізаційні погляди впливу (див. Табл.5), а сам коефіцієнт впливу за своєю силою є не значним.

Рисунок №4

Виправдання гомосексуалізму(%). Білорусь

Джерело: база даних WVS-ESS 2017-2022

- Грузія

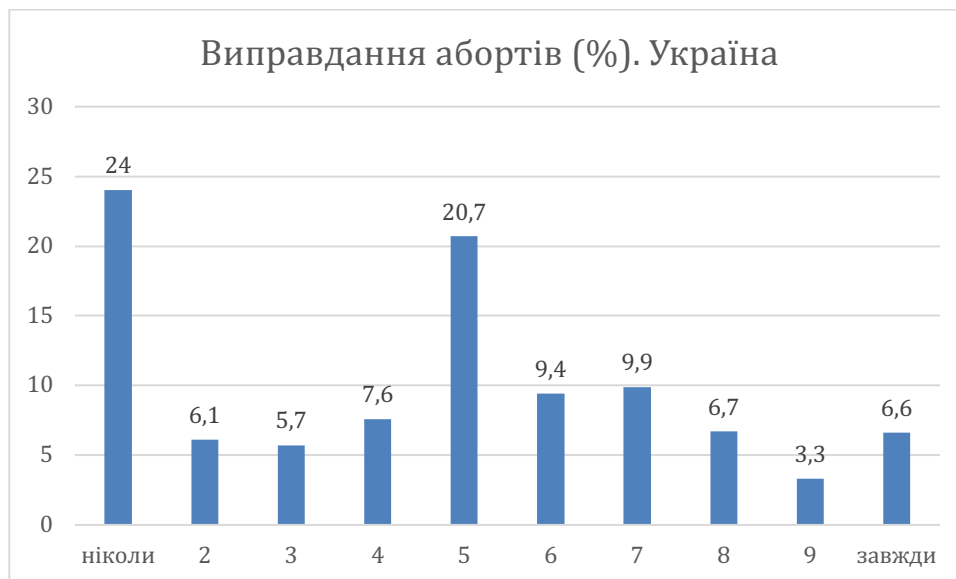
Найбільш значущим фактором впливу на внутрішню релігійність виявилось також виправдання гомосексуалізму(F118) та важливість дозвілля(A003). Чим більше індивід визнає гомосексуалізм, тим меншим є рівень внутрішньої релігійності. Та чим більше є неважливим дозвілля, тим меншим є рівень внутрішньої релігійності. Щодо зовнішньої релігійності, то чим вищим є рівень виправдання гомосексуалізму, тим меншим є рівень зовнішньої релігійності.

- Україна

Внутрішня релігійність. Фактором впливу є виправдання абортів(F120) – чим більше визнають аборти, тим меншим є рівень внутрішньої релігійності. Цей ж прояв спостерігаємо і для зовнішньої релігійності. Виправдання абортів впливає на рівень зовнішньої релігійності – чим вищий є рівень виправдання абортів, тим меншим є рівень зовнішньої релігійності.

На Рисунку №5 можемо бачити, що 24% опитаних ніколи не визнають гомосексуалізм, але також бачимо проміжний результат – 20,7% для шкали 5-го рівня. Це може свідчити про те, що модернізаційні процеси тривають і індивіди прямо зараз формують свою думку стосовно явищ на кшталт гомосексуалізму.

Рисунок №5

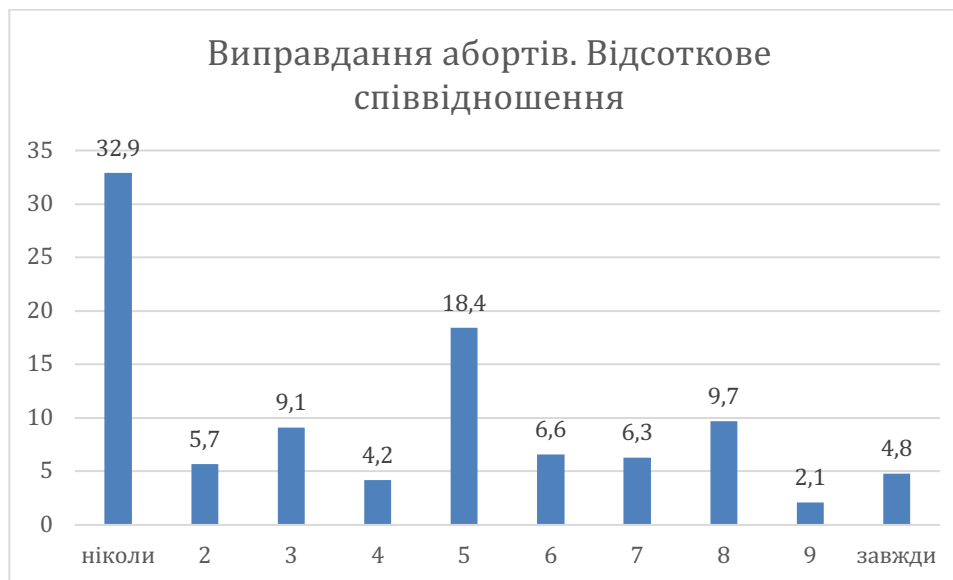
Виправдання абортів. Україна(%)

Джерело: база даних WVS-ESS 2017-2022

- **Польща**

Чим більше виправдовуються аборти (F120) тим меншим є рівень внутрішньої релігійності. Цей же фактор впливає на зовнішню релігійність – чим більше визнаються аборти, тим менше людина відвідує церкву.

Розглянемо також відсотковий розподіл виправдання абортів молоддю Польщі:

Виправдання абортів молоддю Польщі(%)

Джерело: база даних WVS-ESS 2017-2022

Такий вплив може бути зумовлений тим, що Польща завжди була відома своєю суворою політикою щодо переривання вагітності.

Відповідно до положень польського законодавства, дозволялося здійснення абортів лише в трьох виключних випадках. По-перше, коли існувала загроза для життя або здоров'я жінки. По-друге, якщо вагітність була результатом акту насильства або інцесту. По-третє, якщо немовля в матці мало серйозні та неузгоджувані вади.

Однак у 2020 році Конституційний суд Польщі ухвалив рішення, згідно з яким заборонено переривання вагітності у третьому з цих випадків, визнавши його неконституційним. Ця нова заборона стала причиною масових протестів по всій країні, оскільки вона ще більше обмежила можливості законного здійснення абортів. Католицька церква Польщі підтримує ці заборони і висловлює свою позицію у цьому питанні.

Отже, можемо дійти до висновку, що серед усіх обраних факторів модернізації найбільше чинять вплив на релігійність виправдання таких явищ як аборти та

гомосексуалізм, а також важливість в житті вільного часу для відпочинку. Велика кількість сценаріїв вказує на те, що виправдання гомосексуалізму чи абортів може мати вплив на релігійні вірування молодих людей. Наприклад, якщо молодий представник релігійної групи особисто ідентифікує себе як гомосексуал, він може відчувати колізію між своїми релігійними переконаннями і своєю сексуальною орієнтацією. Деякі релігійні спільноти мають строгі догмати стосовно сексуальної поведінки а також щодо виправдання абортів, які можуть перебувати в конфлікті з переконаннями молоді.

Як ми бачимо з результатів проведеного аналізу тенденції до впливу модернізації на релігійність існують, проте вони не є значними, що можуть бути узагальненими. Але, на мою думку, це пов'язане з тим, що дані суспільства є досить релігійними та Україна зокрема і перейняти нові, нетрадиційні цінності це справа, що займає доволі багато часу. Отже, наше припущення щодо впливу виправдання гомосексуалізму на релігійні орієнтації, а саме зменшення її рівня, справдилось.

Висновки

Отже, релігія – це важливий чинник у соціокультурному житті суспільства.

Вивчати релігію зараз важливо, адже саме через релігійні прояви ми можемо виявити настрої та стан суспільства. В Україні релігія завжди відігравала та відіграє важливу роль в житті індивідів. А тим більше в житті молоді, яка в своєму віці продукує цінності, які в майбутньому впливатимуть на індивідуальне життя акторів, а також і на суспільне життя.

Релігія здатна формувати цінності у молодих людей, а від так завданням соціологів є вивчати, якими є шляхи до формування у молодих людей важливих культурних цінностей задля демократичного розвитку цілих суспільств.

Соціологію релігії вивчали такі відомі соціологи як: М. Вебер, К. Маркс, Е. Дюркгайм, Г. Спенсер, Б. Маліновський, Т. Парсонс, Б. Вілсон, Х. Казанова, П. Бергер. В їх роботах розкриваються важливі питання релігії, її предмету, функцій, впливу. Серед українських науковців релігію вивчали В. Єленський, М. Паращевін, , Н. Черниш, О. Сєвекіна, М.І. Пірена та ін.

В даній роботі релігійність розглядалась через поділ на внутрішню та зовнішню, адже саме так можна вивчити релігійні вектори детальніше, через призму як зовнішніх практик, так і внутрішніх, на більше індивідуальному рівні.

Дане дослідження спрямоване на те, щоб дослідити релігійні орієнтації молоді кагорти постсоціалістичних країн, зокрема України. А також дослідити вплив модернізаційних процесів на релігію.

Результати вторинного аналізу баз даних «Світового дослідження цінностей» та «Європейського дослідження цінностей» показали:

- Що внутрішньої релігійності як такої немає у 18% опитаної молоді України, Болгарії, Білорусі, Грузії та Польщі. У майже 16% опитаних

рівень внутрішньої релігійності є дуже низьким та у 13,6% він є дуже високим, у 17,5% опитаних рівень внутрішньої релігійності є високим.

- Рівень внутрішньої релігійності в таких країнах як Україна, Білорусь, Болгарія є на рівні 2-3 (де найвищий - 6), тоді як винятком серед православних країн є Грузія, де показник найбільший серед усіх - 4.4025. У Польщі він є вищим від України, Білорусі, Болгарії, але нижчим від Грузії - 3.6404.
- Україна, Білорусь, Болгарія та Грузія характеризуються низьким рівнем участі у богослужіннях у порівнянні з католицькою країною - Польщею, де цей показник найбільший.
- Проведений аналіз показав, що у всіх країнах існує пряма залежність між рівнем зовнішньої та внутрішньої релігійності. А саме, при зростанні рівня зовнішньої релігійності, рівень внутрішньої релігійності зростає та навпаки при спаданні рівня зовнішньої релігійності спадає рівень внутрішньої релігійності.
- Найбільш значущими факторами впливу модернізації на релігійність виявились виправдання гомосексуалізму та абортів, а також важливість в житті вільного часу для відпочинку.
- В Україні найбільш значущим виявився фактор виправдання абортів – чим більше визнають аборти, тим меншим є рівень внутрішньої релігійності. Цей ж прояв спостерігаємо і для зовнішньої релігійності. Виправдання абортів впливає на рівень зовнішньої релігійності – чим вищий є рівень виправдання абортів, тим меншим є рівень зовнішньої релігійності. В Україні 24% опитаної молоді ніколи не визнають аборти, але також бачимо проміжний результат – 20,7% для шкали 5 (проміжний рівень виправдання абортів). Це може свідчити про те, що модернізаційні процеси тривають і індивіди прямо зараз формують свою думку стосовно явищ на кшталт гомосексуалізму.

Загалом, в Україні просуваються секулярні процеси, і на це зокрема впливають такі фактори як виправдання гомосексуалізму. Утім, такого роду впливи є незначними у виокремлених суспільствах, що може пояснюватись зокрема тим, що дані суспільства історично були і є з досить високим рівнем релігійності.

Список використаних джерел

1. Антонова Н. О. Ціннісні орієнтації у системі особистісних якостей студентів вищого педагогічного навчального закладу: автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07. Київ, 2003. 20 с.
2. Балух В. Релігійність молоді: загальноукраїнський і регіональний аспект. *Релігія та соціум*. 2010. № 2 (4). С. 117-119.
3. Бергер П., Лукман Т. Конструирование социальной реальности. Москва: Медиум, 1995. 323 с.
4. Бех І. Д. Цінності як ядро особистості. *Цінності освіти і виховання*. Київ, 1997. С. 8–11.
5. Борецька М. Європейські цінності в аксіопросторі сучасної української молоді. URL: <http://stmm.in.ua/archive/ukr/2021-2/4.pdf> (дата звернення: 10.04.2023).
6. Галузяк В. М. Ціннісні орієнтації в структурі особистісних чинників педагогічного спілкування. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського*. Вінниця. 2009. № 29. С. 86–92.
7. Гидденс Э. Социология. URL : [http:// polbu.ru/giddens_sociology](http://polbu.ru/giddens_sociology). (дата звернення: 12.04.2023).
8. Глок Ч. Социология религии. *Социология сегодня. Проблемы и перспективы*. Москва : Прогресс, 1965. С. 183–190.
9. Докаш В. І. Соціологія релігії : навч. посібник. Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2010. 254 с.

10. Долинська Л. В. Психологія ціннісних орієнтацій майбутнього вчителя: навч. посіб. Кам'янець-Подільський : ФОП Сисин О.В., 2008. 124 с.
11. Драч С. В. Ціннісні орієнтації студентської молоді українського суспільства: сутність та динаміка. *Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету «Україна»*. Хмельницький, 2010. № 2. С. 26–30.
12. Енциклопедія освіти / головний ред. В. Г. Кремень. Київ : Юрінком Інтер, 2008. 1040 с.
13. Запека Я. Г. Особливості ціннісних профілів студентів з різними мотиваційними установками. *Габітус*. 2020. Вип. 12. Т. 2. С. 127–132.
14. Камінська О. М. Чинники впливу на розвиток ціннісних орієнтацій студентів архітектурного профілю. *Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету ім. К.Д. Ушинського*. Одеса, 2011. № 5–6. С. 21–28.
15. Куразаєва А., Ніколаєвська А. Моральні орієнтації українського студентства в умовах нестабільного суспільства : монографія. Харків : ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2012. С. 332–357.
16. Лавренко О. В. Морально-ціннісні орієнтації економічної соціалізації студентської молоді. *Актуальні проблеми психології*. Київ, 2017. Т. 1. Вип. 46. С. 45–51.
17. Леви-Стросс К. Структуралізм и екологія. Леви-Стросс К. Первобытное мышление. Москва : Республика, 1994. 452 с.
18. Матяж С. В., Березянська А. О. Класифікація цінностей та ціннісних орієнтацій особистості. *Наукові праці Чорноморського державного*

університету імені Петра Могили комплексу «Києво-Могилянська академія».

Миколаїв, 2013. Вип. 213. Т. 225. С. 27–30

19. Мерфи Н., Эллис Дж. О нравственной природе Вселенной. Богословие, космология и этика. Москва : Изд-во ББИ, 2004. 288 с.
20. Михайлишин У. Б. Соціально-психологічні особливості системи ціннісних орієнтацій студентської молоді: до постановки проблеми. *Актуальні проблеми психології*. Київ, 2016. Т. 1. Вип. 45. С. 133–136.
21. Нарбут Н.П., Троцук И.В. Ценностные ориентации и социальное самочувствие студенчества (результаты исследовательского проекта). Москва: Издательство РУДН, 2017. URL: <https://publications.hse.ru/books/225504825> (дата звернення: 14.04.2023).
22. Ніколаєвська А. Релігійні ідентичності в системі соціальних ідентичностей українського студентства. Українське студентство у пошуках ідентичності: монографія / за ред. В. Арбеніної, Л. Сокурянської. Харків : ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2012. 520 с.
23. Оллпорт Г. Личность в психологии. Москва : КСП+; Санкт-Петербург : Ювента, 1998. 345 с.
24. Павліченко А. Ціннісні орієнтації у системі становлення особистості. *Психологія і суспільство*. 2005. № 4. С. 98–120.
25. Паращевін М. Релігія та релігійність в Україні / за ред. С. Макеєва. Переднє слово О. Іващенко. Київ : Інститут політики, Інститут соціології НАН України, 2009. 68 с.

26. Пирог Г. Ціннісна природа релігії (аксіологічний аналіз християнства): автореф. дис. ... канд. філософ. Наук : спец. 09.00.11. Київ, 2005. 18 с.
27. Подолянчук Д. С. Ціннісні орієнтації студентської молоді як предмет соціально-психологічного дослідження. *Габітус*. 2020. №19. С. 263–270. URL : <http://habitus.od.ua/journals/2020/19-2020/48.pdf> (дата звернення: 16.04.2023).
28. Пруцкова Е. Религиозность: способы операционализации и количественной оценки. Материалы семинара «Социология религии». Серия: Количественные исследования религии. Декабрь 2010. №5.
29. Пташник-Середюк О. Релігія в системі ціннісних орієнтацій студентської молоді. *Вісник Львівського університету*. Серія філос.-політолог. студії. 2018. Вип. 20. С. 79-86. URL : http://www.fps-visnyk.lnu.lviv.ua/archive/20_2018/13.pdf (дата звернення: 18.04.2023).
30. Сокурянська Л. Духовний світ сучасного українського студентства: національні джерела та глобальні орієнтири. *Соціологія в ситуації соціальних невизначеностей* : тези доповідей учасників I Конгресу Соціологічної асоціації України. Харків : ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2009. С. 347.
31. Сокурянская Л. Студенчество на пути к другому обществу: ценностный дискурс перехода. Харьков : Харьковский национальный университет имени В.Н. Каразина, 2006. 576 с.
32. Сокурянська Л. Ціннісна обумовленість громадянської ідентифікації сучасного українського студентства. *Українське студентство у*

пошуках ідентичності / за ред. В.Л. Арбеніної, Л.Г. Сокурянської. Харків, 2012. С. 271–331.

33. Социология религии. Американская социология. Перспективы, проблемы, методы. Москва, 1972. С. 265–281.

34. Релігійність українців: рівень, характер, ставлення до окремих аспектів церковно-релігійної ситуації і державно-конфесійних відносин. Національна безпека і оборона. Київ: Центр Разумкова, 2013. №1. С. 15–40. URL : http://www.razumkov.org.ua/ukr/files/category_journal/poll.pdf (дата звернення: 18.04.2023).

35. Релігія в житті громадян України: у що вірять українці? Tns-ua. URL : <https://tns-ua.com/news/religiya-v-zhitti-gromadyan-ukrayini-u-shho-viryat-ukrayintsi> (дата звернення: 20.04.2023).

36. Рыжов Ю. В. Новая религиозность в современной культуре : автор. дис. ...докт. культурологии. Москва, 2007. 42 с.

37. Руткевич Е. Д. Западная социология о перспективах религии. *Религия в самосознании народа* (религиозный фактор в идентификационных процессах) / отв. ред. М.П. Мчедлов. Москва : Институт социологии РАН, 2008. С. 414–442.

38. Филипович Л. О. Нью-Ейдж. Енциклопедія Сучасної України / Редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк та ін.; НАН України, НТШ. К.: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2021. URL : <https://esu.com.ua/article-73865> (дата звернення: 22.04.2023).

39. Фурс В. Н. Философия незавершенного модерна Юргена Хабермаса. Минск, 2000. 224 с.

40. Хабермас Ю. Философский дискурс о модерне. Москва, 2003. 416 с.
41. Ціннісні орієнтації сучасної української молоді. Щорічна доповідь Президенту України, Верховній Раді України про становище молоді в Україні (за підсумками 2015 року) / Держ. ін-т сімейної та молодіжної політики; редкол. : Жданов І. О., гол. ред. коллег., Ярема О. Й., Беляєва І. І. та ін. Київ, 2016. 200 с.
42. Ціннісні пріоритети молоді України за період 2009-2014 рр. Аналітична записка. Інститут соціології національної академії наук України. Київ, 2016.
43. Цінності української молоді. Центр незалежних соціологічних досліджень «Омега». Київ, 2016. 90 с. URL : https://mms.gov.ua/storage/app/sites/16/Mizhnarodna_dijalnist/Sociologichni_doslidzhennia/zvit-doslidjennya-2016.pdf (дата звернення: 22.04.2023).
44. Antes P. A Survey of New Approaches to the Study of Religion in Europe. *New Approaches to the Study of Religion* : In 2 vol. V. 1 : Regional, Critical, and Historical Approaches / Ed. by Peter Antes, Armin W. Geertz, Randi R. Warne. Berlin; N.Y. : Walter de Gruyter, 2004. P. 43–62. The History of Religion. Lumenlearning. URL : <https://courses.lumenlearning.com/wm-introductiontosociology/chapter/the-history-of-religion/> (дата звернення: 24.04.2023).
45. Collins-Mayo S. Youth and religion. An international perspective. *Theo-Web. Zeitschrift für Religionspädagogik*. 2012. №. 11.
46. Dobbelaere K. The meaning and scope of secularization / The Oxford Handbook of the Sociology of Religion Clarke, Peter (Editor), Professor Emeritus

King's College, University of London. Professor, Faculty of Theology, University of Oxford, 2008. P. 603–614.

47. Durkheim E. *The Elementary Forms of the Religious Life*, translated by J. W. Swain. London: George Allen & Unwin. 1964. via Project Gutenberg. 2012. URL : <https://www.gutenberg.org/files/41360/41360-h/41360-h.htm> (дата звернення: 26.04.2023).

48. Esser H. *Soziologie. Spezielle Grundlagen, Band 1: Situationslogik und Handeln*. Frankfurt: Campus 1999. P. 98–110.

49. Geser H. *Work Values and Christian Religiosity. An Ambiguous Multidimensional Relationship*. *Journal of Religion and Society*. Volume 11. 2009. The Kripke Center. P. 68–79.

50. Hamilton M. *Rational choice theory: a critique*. The Oxford Handbook of the Sociology of Religion Clarke, Peter (Editor), Professor Emeritus King's College, University of London. Professor, Faculty of Theology, University of Oxford, 2008. P. 119–131.

51. *Religion in Works of Habermas, Bourdieu, and Foucault*. The Oxford Handbook of the Sociology of Religion Clarke, Peter (Editor), Professor Emeritus King's College, University of London. Professor, Faculty of Theology, University of Oxford, 2008. P. 98–112.

52. Stolz J., Könemann J., Schneuwly Purdie M., Krüggeler M. *Religiosity in The Modern World: Construction, Conditions and Social Change. A qualitative and quantitative study on individual religiosity in Switzerland*. / TVZ, Theologischer Verlag Zürich. 2010. P. 39–44.

53. Stolz J. Explaining religiosity: towards a unified theoretical model / *The British Journal of Sociology*, 2009. V. 60. Issue 2.
54. The Sociological Approach to Religion. OpenStax CNX. CC BY: Attribution. URL : https://cnx.org/contents/AgQDEnLI@10.1:U9O-WSd_@3/The-Sociological-Approach-to-Religion(дата звернення: 26.04.2023).
55. WVS Database. (б. д.). WVS Database.
<https://www.worldvaluessurvey.org/WVSEVSjoint2017.jsp>
56. Inglehart, R. (1997). *Modernization and Postmodernization*. Princeton University Press. <https://doi.org/10.1515/9780691214429>